

Т.П. ШклярOVA, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЗМІНА СТЕРЕОТИПІВ ЩОДО «ЖІНОЧИХ» ТА «ЧОЛОВІЧИХ» РОЛЕЙ У СІМ'Ї ТА СУСПІЛЬСТВІ

ШклярOVA Т. П.

Зміна стереотипів щодо «жіночих» та «чоловічих» ролей у сім'ї та суспільстві

У статті здійснюється огляд і аналіз наукової літератури з проблеми зміни традиційних поглядів на розподіл ролей на чоловічі і жіночі.

Ключові слова: стереотипи, жіночі, чоловічі ролі, трансформаційні зміни у сім'ї і суспільстві.

ШклярOVA Т. П.

Изменение стереотипов «женских» и «мужских» ролей в семье и обществе

В статье осуществлен обзор и анализ научной литературы по проблеме изменений традиционных взглядов на распределение ролей на мужские и женские.

Ключевые слова: стереотипы, женские, мужские роли, трансформационные изменения в семье и обществе.

Протягом століть повсякденне життя традиційної, патріархальної сім'ї ґрунтувалося на закріпленні за кожним її членом певних обов'язків, причому вони чітко розділялися на «чоловічі» й «жіночі». Сімейний устрій не викликав ніяких сумнівів, чоловік – глава сім'ї, йому підкорялися й покорялися. Доля жінки полягала у вихованні дітей і веденні домашнього господарства.

У наш час спостерігаються трансформаційні тенденції зі зміною традиційних поглядів на стереотипи обов'язків і ролей у сучасному суспільстві й сім'ї, які є результатом глибоких соціально-економічних, політичних, морально-етичних, естетичних перетворень.

Проблема зміни рольових стереотипів дуже актуальна. Ще у радянські часи між чоловіком і жінкою було проголошено рівність. Жінки працювали на виробництві, займалися громадською діяльністю на рівні з чоловіками, але при цьому не були звільнені від роботи у сімейно-побутовій галузі.

З 90-х років ХХ століття посилюються тенденції «повернути жінку» у сім'ю до виконання традиційних обов'язків, але жінка третього тисячоліття: це освічений керівник, енергійна феміністка, яка не бажає бути залежною й ділити свою свободу.

Досліджуючи різницю між чоловіками та жінками видатний американський соціолог Н. Смелзер виокремлює одним з компонентів сексуальну (статеву) роль, яка пов'язана з розподілом праці, правами, обов'язками чоловіків і жінок [9, с. 63–67], яка може бути нав'язана стереотипами щодо розподілу ролей і обов'язків у сім'ї і суспільстві. Тобто це дуже спрощена картина уявлень, які у більшості випадків є «штампом», основою для них є деякі характеристики узагальненої суспільної думки.

Актуальність заявленої проблеми зумовила мету статті, яка полягає у необхідності аналізу причин та виокремленні тенденцій зміни стереотипів щодо «жіночих» та «чоловічих» ролей у сім'ї та суспільстві.

Проблема зміни стереотипів стала предметом дослідження філософів, соціологів, психологів, педагогів. Ю. Альошина, Е. Бернс, А. Волович, Т. Говорун, П. Горностай, О. Кікінежді, А. Кочарян, І. Кон, В. Каган, В. Кравець, Г. Крайг, Н. Дж. Смелзер, В. Романова та інші, які у своїх дослідженнях розкривають різні аспекти цього процесу.

Дослідженням сучасної української сім'ї займаються В. Постовий, Т. Алексеєнко, О. Докукіна, К. Журба, Т. Кравченко, І. Пінчук, Т. Плахотник, Л. Повалій, С. Толстоухова та інші.

Історичний екскурс дає можливість ретроспективного аналізу різних моделей сім'ї, умовно їх можна диференціювати на традиційну (патріархальну) модель і сучасні моделі, які властиві суспільству на етапах індустріального і постіндустріального розвитку, своєрідність яких відповідає етапу розвитку

суспільства, характеру національних і релігійних традицій його членів, які впливають на розподіл між ними обов'язків та ролей.

Розглянемо ознаки традиційної спираючись на дослідження Е. Черняк, який виокремлює ознаки традиційної сім'ї:

- жорстка сегрегація соціально-статевих ролей і функцій, пов'язаних зі стереотипними видами діяльності;
- патріархальна ієрархія із закріпленням влади домогосподаря над майном, діяльністю а іноді й життям домочадців з підкореним положенням залежних членів сім'ї;
- складна структура сім'ї з сумісним життям в одному домогосподарстві подружжя кількох поколінь з їх дітьми;
- зосередження всіх життєвих функцій (виробничої, економічної, виховної, репродуктивної, побутової тощо) у сім'ї, участь у їх виконанні усіх домочадців, утягнення жінок виключно у домашні справи;
- нелімітований характер репродуктивної поведінки, народжуваність на рівні природної фертильності, засудження всіх мір з обмеження дітонародження, а також іноді покарання за них [12].

Тобто у патріархальному укладі сім'ї не було місця для різних варіантів розподілу ролей між чоловіком і жінкою, все внутрішнє життя підкорялося рішенням голови сім'ї, чоловіку.

Протягом століть «біблейська» сім'я видозмінювалась, однак її головні риси залишалися незмінними. Важливою причиною для відходу від цієї моделі послужили масштабні соціально-економічні і морально-психологічні перетворення, які європейська цивілізація почала переживати з середини другого тисячоліття, в епоху Відродження. Ці процеси містили диференціацію суспільної діяльності, становлення інституту професій [3]. Розвиток мануфактурного, потім промислового виробництва в масовому порядку створює робочі місця і для жінок, у них з'явилась можливість існувати не тільки в межах традиційної сім'ї.

Після Жовтневої революції 1917 року ХХ століття «сім'я» знаходилася в пошуках нових форм існування. Змінювалися старі традиційні норми поведінки, ставлення до шлюбу, характер подружніх відносин, взаємовідношення між подружжям і дітьми. І під впливом несприятливих зовнішніх умов в життєдіяльності сім'ї відбуваються глибокі зміни, що деформують внутрішнє життя сім'ї [13, с. 99].

Ряд дослідників розглядають процеси, що відбувалися з сім'єю, як еволюційні. Нові риси і характеристики в цьому випадку закономірно набуваються сім'єю: вирішення інших соціокультурних завдань відповідає актуальним вимогам часу.

На думку Н. Смелзера «соціальні інститути рідко залишаються стійкими і незмінними протягом довгого часу, оскільки умови, що впливають на них, постійно міняються» [10, с. 390].

Нагальною проблемою сьогочасного суспільства є потреба у змінах в інституті сім'ї, зокрема у соціокультурному середовищі сім'ї відбувається перетворення уявлень про типово чоловічі й жіночі ролі, не створюється жорстких норм регламентації шлюбно-сімейних відносин, відбуваються зміни самих відносин і сподівань, пов'язаних зі шлюбом, уявлень про нього.

Підвищується роль материнської участі в життєдіяльності сім'ї на фоні втрати батьком свого традиційного авторитету і призводить до втрати батьківського авторитету в цілому. Відроджується «матріархальна» сім'я на абсолютно новій основі. У традиційній сім'ї батьки заохочували процес відділення дитини від матері, прискорюючи тим самим процес соціалізації. Сьогодні батьки не справляються зі своєю роллю, і саме тому в багатьох дітей спостерігається тривалий інфантилізм. За результатами досліджень, більшість дітей виховується в материнських розлучених сім'ях, і тільки 10% дітей з них – у батьківських або в сім'ях родичів [14, с. 8].

Сімейний дохід від кожного члена сім'ї сьогодні не пов'язаний прямо із соціально-статевим статусом. Прибуток жінки може перевищувати прибуток чоловіка, не кажучи про те, що у всьому світі поширюється кількість сімей з

одним батьком, переважно - жінкою, де заробіток матері - єдине джерело прибутку [5, с. 45].

Другою особливістю сучасної моделі сім'ї є висока освіченість усіх її членів. Потребу у вищій освіті диктує новий час, економічний розвиток суспільства, якому необхідні високоосвічені професіонали різних напрямків.

Нормативне оформлення демократичних процесів у суспільстві – ще один структурний елемент трансформування сім'ї. Виборче право стає загальним, з'являється національне, міжнародне законодавство, що регламентує шлюбно-сімейні відносини, права подружжя, права дітей. Основою взаєностосунків у сучасній сім'ї визначається рівноправність, а сім'я проголошується осередком демократії [7, с. 3].

Проїшли значні зміни у домогосподарстві, які дістали назву «побутова революція» і стали часткою технологічної революції другої половини ХХ століття. У цьому процесі дві складові: по-перше, стрімкий розвиток побутової промисловості, що поліпшило побут сім'ї і полегшило працю жінок. По-друге, побутові операції можуть виконувати машини, які заощаджують працю і час.

Останньою сферою сімейної нерівності є репродуктивна поведінка, що підлягає значній трансформації від народження на рівні природних можливостей організму жінки до переходу й регулювання народжуваності, а також вибору середньої і малодітної моделі сім'ї. Виникає тенденція планування сім'ї: народження тільки бажаних дітей [11, с. 202–203]

Більшість дослідників вважає, що відбулася інституційна криза сім'ї. Сім'я є базисною підсистемою суспільства, яка призначена «пов'язувати органічну систему з людською діяльністю». Соціальний статус сім'ї, на думку А. Антонова, визначається попитом на неї суспільства, визначенням наскільки сім'я, допомагає йому у всіх сферах – політичній, економічній, соціальній і духовній [2].

Але Т. Парсонс виступає за зміну сім'ї, її реорганізацію й зазначає, що нові структурні характеристики протистоять її дезінтеграції. Тому що

нуклеарна сім'я більш ефективна для життєдіяльності в сучасному індустріалізованому суспільстві [6, с. 380].

З огляду на це ми погоджуємося з А. Антоновим й В. Борисовим і визначаємо модель ідеальної модернізованої сім'ї з :

- стирається межа між соціально-статевими ролями; з'являються неповні сім'ї;

- перевага нуклеарного типу сім'ї, що складається з однієї пари батьків та їхніх неповнолітніх дітей;

- симетрична модель сім'ї, у якій чоловік і жінка рівноправні у розпорядженні сімейними коштами, виховання дітей та ін.;

- професійна зайнятість усіх дорослих членів сім'ї, постійна робота жінок поза домівкою, мотивована не тільки необхідністю додаткового прибутку, а й прагненням жінки до самореалізації, до успіху;

- функціональна диференціація життєдіяльності сім'ї в суспільстві, розподіл функцій між сім'єю та іншими інститутами;

- регулювання характеру репродуктивної поведінки, зниження народжуваності, планування сім'ї [1].

Узагальнюючи перелічені ознаки різних типів сім'ї, ми дійшли висновку, що під час змін інститут сім'ї здійснює:

- перехід від традиційної, патріархальної моделі до різних типів і форм сімейних відносин;

- від великої багатопокілінної сім'ї до нуклеарної, що складається тільки з батьків з дітьми, як до основної форми сімейного союзу;

- перехід від сімей, що займаються сільськогосподарською працею, у який обов'язки подружжя були чітко розділені, до сімей, де характер праці варіативний, а професії, які були раніше «чоловічими», стали доступні і для жінок;

- від чіткого розділення ролей між подружжям, коли дружина займалася переважно будинком і сім'єю, до сім'ї, у якій жінка, крім професійних обов'язків, як і раніше, виконує домашні справи;

- зміна фізичних параметрів сім'ї за чисельністю (до 3-4 чоловік), так і за складом сімей;
- від народження дітей, яке не планувалося, до свідомого рішення про кількість дітей самим подружжям;
- патріархальні відносини з незаперечним верховенством чоловіка поступилися місцем відносинам між подружжям, що будуються на демократичних принципах;
- втрата інститутом сім'ї своєї стійкості (зростання числа розлучень), часткова втрата своїх функцій;
- знецінення духовно-моральних, громадських, загальнолюдських ідеалів.

Ці суперечливі тенденції і сьогодні визначають не тільки положення й умови мешкання особистості у сім'ї та суспільстві, але й здоров'я суспільства, держави, нації в цілому.

Зауважимо, що повернутися назад неможливо, еволюція сім'ї продовжувалась багато століть, визначала суспільний прогрес і виступала у той же час, наслідком цього процесу. З'явилася складна соціальна структура – інститут сім'ї зі своїми звичаями, традиціями. Упродовж свого існування інститут сім'ї постійно оновлювався, модернізувався, зміни які проходили пов'язані з тим, що у сучасному вигляді він дозволяє сім'ї як соціальній спільноті існувати не за ради себе самої, а також за ради усіх її членів [8]

Сучасний стан сім'ї свідчить, що у період соціально-економічної кризи, у час корінного краху соціальних відношень члени сім'ї пристосовуються до нових умов життя у суспільстві. Поступово зникає стереотипний розподіл ролей на «чоловічі» і «жіночі», тому що відбувається загальна демократизація міжстатевих стосунків, жінки увійшли в економічну, суспільно-політичну діяльність тощо.

Норми і цінності, що виникли у процесі реформ і кризи, прийшли на зміну традиційним і вплинули на властиві окремій особистості потреби, інтереси й очікування. Подальші зміни у соціальному середовищі потягнули за

собою зміни, як у сімейних, так і в особистих позиціях, і несуть, як негативний, так і позитивний характер, тому необхідна психологічна та педагогічна допомога, яка допоможе усунути зіткнення й конфлікти між традиційними і новими ролями чоловіків і жінок у сім'ї і суспільстві.

Література

1. **Антонов А. И.** Кризис семьи и пути его преодоления / А. И. Антонов, В.А. Борисов. – М., 1990.
2. **Антонов А. И.** Кризис или возрождение // Семья и школа, 1989, №1.
3. **Вебер М.** Избранные произведения / М. Вебер. – М, 1990.
4. **Кон И.** Психология половых различий / И. Кон // Вопросы психологи. – 1981. – № 2. – С. 47–57.
5. **Работающие женщины** в условиях перехода России к рынку. – М., 1993.
6. **Парсонс Т.** Система современного общества / Т. Парсонс – М., 1995.
7. **Семья** на пороге третьего тысячелетия / Материалы международной научно-практической конференции. – М., 1993.
8. **Постовий В.** Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєєнко та ін. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
9. **Смелзер Н. Дж.** Сексуальные роли и неравенство / Н. Дж. Смелзер // Школа практичного психолога та соціального працівника. – 2005. – № 4. – С. 63–67.
10. **Смелзер Н.** Социология / Н. Смелзер. – М., 1994.
11. **У истоков** международных усилий по контролю рождаемости // Социально-демографическая политика в развитых странах Запада. – М., 1992.
12. **Черняк Е. М.** Исторические формы брака Социология семьи [историко-социологические очерки] / Е. М. Черняк. – М. – 1999.
13. **Шеляг Т. В.** Современная семья и социальная работа / Т. В. Шеляг. – М, 1999.

14. Якубова Ю. М. Проблеми сім'ї: діти і батьки / [Антонова-Турченко О.Г, Святненко Г.В., Московка М.М.]. – Київ, 1998. – 137с.

15. Якубова М. Проблеми сім'ї: діти і батьки / М. Якубова, О. Антонова-Турченко, Г. Святненко, М.Московка. – Київ, 1998. – 137с.

Shklyarova T. P.

Change of stereotypes of «womanish» and «masculine» roles in family and society

In the article a review and analysis of scientific literature is carried out on issue of changes of traditional looks to distributing of roles on masculine and womanish.

Keywords: stereotypes, womanish, masculine roles, transformation changes in family and society.

Відомості про автора

ШклярOVA Тетяна Петрівна – аспірант кафедри «Соціальної педагогіки» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.